

A GYERMEKVÉDELMI RENDSZER BEMUTATÁSA MAGYARORSZÁGON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A GYERMEKVÉDELMI GONDOSKODÁSRA*

PRESENTATION OF THE CHILD PROTECTION SYSTEM IN HUNGARY, WITH SPECIAL REGARD TO CHILD PROTECTION CARE

Üveges Brigitta**

Absztrakt

Tanulmányom elején a gyermekvédelmi szabályozás alapjait mutatnám be. Itt elsősorban a törvényi szabályozásra térnék ki bővebben, ugyanis, ahogy azt majd láthatjuk, nemcsak az Alaptörvény, hanem külön jogszabály is szabályozza a gyermekek védelmével és a gyámügyi igazgatással kapcsolatos kérdéseket. A szabályozás tekintetében kitérnék még egy fontos pontra, nevezetesen a gyermekvédelem és a közigazgatás kapcsolódási pontjára, amely nem más, mint a gyámhatóság. E tekintetben kitérek rá, hogy a gyámhatósági feladatokat, mely szervek/személyek látják el, illetve fontosnak tartom egy gondolat erejéig említést tenni a gyámhatóság és gyámhivatal összehasonlítására, mivel ezek a jogintézmények semmiképpen nem keverendők össze. A következőkben pedig tanulmányom fő témájára koncentrálnék, a gyermekvédelmi ellátások rendszerére. Mivel a gyermekvédelmi ellátások rendszere nagyon széles körű Magyarországon, így jelen írásomban ezen ellátásokat csak részben érintem, nevezetesen az alapellátásokat, szakellátásokat és hatósági intézkedéseket. Tanulmányom másik részében a hatósági intézkedések közül, mint gyermekvédelmi ellátás közül a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet megállapításával, okaival foglalkoznék részleteiben. E körben fontosnak tartom kitérni a hátrányos helyzetűek felzárkóztatására, és az ahhoz vezető két problémakör feltárására, nevezetesen az alacsony iskolázottság, és az azzal szorosan összefüggő munkahely megtartáshoz fűződő képességek hiányosságát. Annak ellenére, hogy kutatások ennek ellenkezőjét mutatják olyan személyek vonatkozásában, akik közvetlen tapasztalattal rendelkeznek a hátrányos helyzetűek munkavégzését illetően.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, gyámhatóság, gyámhivatal, gyermekvédelmi ellátás, hátrányos helyzet, halmozottan hátrányos helyzet

Abstract

At the beginning of my study, I would present the basics of child protection regulation. Here, I would like to focus on the legal regulations, because, as we will see, not only the Basic Law,

* A dolgozat megírásához kapcsolódó személyes motivációm, hogy mélyebben foglalkozzak a gyermekeket érintő témákkal, jelen esetben a gyermekvédelmi rendszerrel. Számos lehetőségem volt gyermekek között dolgozni bölcsődében, illetve óvodában, ahol közelebbről is szemtanúja lehettem annak, hogy vannak olyan gyerekek, akiknek a szülei nem tudnak az átlagos életszínvonalnak megfelelő minden körülményt biztosítani gyermekük számára. Hasonló „élményeim” vannak iskolás koromból is, ahol velem együtt végeztek olyan gyerekek, fiatalok, akik számára szintén nehézkes volt az átlagos életkörülmény megteremtése. Mindig is foglalkoztatott, hogy hogyan lehetne ilyen embereknek segíteni, és amikor lehetőségem volt, meg is tettem. Jelen tanulmányban éppen ezért szeretnék bővebben a hátrányos helyzetű gyermekek helyzetével foglalkozni.

** Negyedéves, jogász hallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, E-mail: uvegesbrigitta1@gmail.com. Konzulens: dr. Cseh-Zelina Gergely egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék.

but also special legislation regulates issues related to the protection of children and guardianship administration. With regard to regulation, I would like to address another important point, namely the link between child protection and public administration, which is nothing more than a guardianship authority. In this regard, I would like to point out that the guardianship authority tasks performed by which bodies / persons, and I consider it important to go into comparison between the guardianship authority and the guardianship office, as these legal institutions are by no means confused. In the following, I would like to address the main topic of my study, the system of child protection benefits. As the system of child protection benefits is very wide in Hungary, I only partially touch on most of these benefits in my present writing, namely basic care, specialist care and official measures. In the other part of my study, I would deal with the identification and causes of disadvantage and cumulative disadvantage among official measures as child protection care. In this context, I consider it important to mention the catching up of disadvantaged people and to explore the two problems leading to it, namely low education and the lack of skills related to job retention. This is despite the fact that research shows the opposite in relation to people with direct experience of working for disadvantaged people.

Keywords: child protection, guardianship authority, guardianship office, child protection care, disadvantage, cumulative disadvantage

1. Bevezetés

Tanulmányomban a magyarországi gyermekvédelmi rendszert szeretném bemutatni. E tekintetben ismertetném annak szabályozási alapját, elsősorban a törvényi szabályozásra térnék ki részleteiben ugyanis az Alaptörvény utalásain túl külön jogszabály foglalkozik a gyermekvédelmi kérdésekkel. Többek között foglalkoznék még a gyermekvédelem alapelveivel, valamint a gyermekvédelem és a közigazgatás összefüggésével. A kettő közötti kapcsolódási pont a gyámhatóság, mely jogintézménytől szükségszerű elhatárolni a gyámhivatal jogintézményét. A továbbiakban kitérnék a gyermekvédelmi ellátási rendszerek ismertetésére, e körben is azok típusaira, valamint ezen belül található különböző szolgáltatásokra, ellátásokra, kedvezményekre. A gyermekvédelmi ellátási rendszerekkel összefüggésben érdemes említést tenni a gyermekvédelem intézményrendszeréről, vagyis nevezetesen arról, hogy az egyes ellátásokat mely szervek látják el, és nem utolsósorban, hogy milyen módszerekkel, eszközökkel. Tanulmányomban nagy hangsúlyt fektetek a gyermekvédelmi ellátások rendszerén belül a gyermekvédelmi gondoskodásra, amelyek közül a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítását részletezném. E vonatkozásban is elsősorban a hátrányos helyzet megállapításával, fogalmaival és a kialakító okokkal foglalkoznék. Továbbá nem elhanyagolható a hátrányos helyzetűek iskolai, valamint munkahelyi problémáinak felvetése, és az azt elősegítő felzárkózás kérdéskörével foglalkozni.

2. Gyermekvédelmi szabályozás alapjai

2.1. Gyermekvédelem törvényi szabályozása

Magyarország *Alaptörvénye* több helyen rendelkezik a házasságról, a családról, illetve ezekkel összefüggésben a gyermekekről. Említést tesz az *Alapvetés L) cikkében* arról, hogy „Magyarország védi a házasság jogintézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás

alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.”¹ „Magyarország támogatja a gyermekvállalást.”² „A családok védelmét sarkalatos törvény határozza meg.”³ A család jogintézményének védelmébe az alábbi elvek sorolhatóak:

- a) „családban nevelkedés joga,
- b) helyettesítő védelemhez való jog,
- c) a kapcsolattartáshoz való jog,
- d) különleges ellátáshoz, illetve fokozott védelemhez való jog,
- e) művelődéshez való jog,
- f) emberi méltósághoz való jog, védelem a bántalmazás és elhanyagolás ellen,
- g) tájékoztatáshoz való jog és szabad véleménynyilvánításhoz való jog
- h) jogvédelemhez való jog, panaszjog.”⁴

Ezzel összefüggésben további jogokat tartalmaz a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.), melyet „az Országgyűlés a Gyermekjogi Egyezményben, és az Alkotmányban deklarált gyermeki jogok érvényre juttatása érdekében alkotta, és fogadta el 1997-ben.”⁵ A törvény a gyermekjogok két csoportját határozza meg. A gyermekjogok első csoportjába tartoznak a „minden gyermeket” megillető jogok, a második csoportjába a gyermekvédelmi rendszerbe bekerült gyermekek jogai. A minden gyermeket megillető jogokat további három csoportba bonthatjuk.

„Az első csoportba azokat a jogokat sorolhatjuk, amelyek minden embert megillető alkotmányjogi alapjogok, de a gyermekekre vonatkozóan sajátos többlettartalmat is kapnak.

A második csoportot azok a jogok jelentik, amelyek kifejezetten ahhoz a tényhez kapcsolódnak, hogy a jog alanya a gyermek.

A harmadik csoportba tartozó jogok összefüggésbe hozhatók a már említett alkotmányjogi elvekkel.”⁶

Azonban nem elegendő a gyermeki jogok meghatározása, biztosítani kell azok védelmét is. Ezt a feladatot különböző szervek, személyek látják el, mint az Alkotmánybíróság, az alapvető jogok biztosa, gyermekjogi képviselő (melynek felállításáról a 2002. évi IX. törvény rendelkezett), az oktatási jogok biztosa, valamint a védelem érdekében létrehozott gyermekek bizonyos csoportját védő intézményeket is.

A gyermeki jogok mellett a törvény megemlíti, illetve a törvény szövegéből következtethetünk a gyermekvédelem alapelveire, ezek a törvényben nevesített, illetve nem nevesített elvek.

A törvényben nevesített alapelvek a következők:

- a) a gyermek mindenek felett álló érdekének szolgálata,⁷
- b) a család önállóságának elve, illetve a családban maradás elve,⁸
- c) a célszerűség elve,⁹
- d) a legkisebb kényszer (önkéntesség) elve,¹⁰

¹ Alaptörvény L cikk (1) bek.

² Alaptörvény L cikk (2) bek.

³ Alaptörvény L cikk (3) bek.

⁴ RÓZSÁS Eszter: A gyermekjogok tartalma, érvényesülése és védelme, (PhD értekezés), Pécs, 2008., 41-44.

⁵ RÓZSÁS Eszter: A gyermekjogok tartalma... i.m. 40.

⁶ RÓZSÁS Eszter: A gyermekjogok tartalma... i.m. 40.

⁷ Gyvt. 2. § (1) bek.

⁸ Gyvt. 2. § (3) bek.

⁹ Gyvt. 2. § (4) bek.

¹⁰ Gyvt. 3. § (1) bek.

e) a hátrányos megkülönböztetés és az ellátással való visszaélés tilalma¹¹

A törvényből kiolvasható (nem nevesített) alapelveket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- a) „a családi környezetbe való visszahelyezés előkészítése,
- b) a szükségletekhez igazodó speciális ellátás,
- c) a nevelőszülői ellátás elsődlegessége,
- d) korlátozott gyermeklétszám a nevelőszülői elhelyezés esetén, továbbá kis létszámú gyermekotthonok, és családi lakókörnyezet biztosítása.”¹²

2. 2. A gyermekvédelem és a közigazgatás összefüggései:

A gyermekvédelem és közigazgatás összefüggései között elsősorban a gyámhatóságot kell megemlíteni, mint „közigazgatási hatóságok tevékenységét.”¹³ A gyámhatóságokról a gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről 331/2006. (XII.23.) Kormányrendelet rendelkezik.

A gyámhatóság feladat- és hatáskörét 3 jogintézmény látja el:

- a) a települési jegyző: „A települési jegyző többek között gyámhatósági ügyekben környezettanulmányt készít, megállapítja a gyermek rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát, illetve ellát egyéb hatáskörébe utalt gyermekvédelmi és gyámügyi feladatokat.”¹⁴
- b) a fővárosi és vármegyei kormányhivatal gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörében eljáró járási (fővárosi kerületi) hivatala,
- c) a gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörökben eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal.

„A gyámügyi igazgatás célja a gyermekek és gondnokság alá helyezett személyek törvényben foglalt jogainak, érdekeinek érvényesítése.”¹⁵ Az ilyen ügyek intézése számos esetben igényel személyes eljárást és nyilatkozatot az ügyfelek részéről.

Ezzel szemben említést tehetünk a gyámhivatalokról, amelyek nem keverendők össze a gyámhatóság intézményével. A gyámhivatal feladat- és hatásköre a jegyzőhöz képest szélesebb körű. Feladatait több nagyobb területre tudja szétbontani, mint például gyermek érdekében ellátandó feladatok, pénzbeli és természetbeni támogatással kapcsolatos feladatok, örökbefogadással kapcsolatos feladatok, kapcsolattartással, szülői felügyeleti joggal és gyermektartásdíjjal kapcsolatos feladatok vagy gyámsággal, gondnoksággal kapcsolatos feladatok.

3. Gyermekvédelmi ellátások rendszere, valamint a gyermekvédelem intézményrendszere

A gyermekvédelem azt az intézményrendszert jelenti, „amelynek célja a gyermekek családban történő nevelkedésének elősegítése, veszélyeztetettségük megelőzése és megszüntetése, valamint azoknak a gyermekeknek a helyettesítő védelme és a nevelésükről-gondozásukról

¹¹ Gyvt. 3. § (2) bek.

¹² RÓZSÁS Eszter: A gyermekvédelem rendszere, JURA, 2004/2., 5-6.

¹³ RÓZSÁS Eszter: Gyermek- és ifjúságvédelem, Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, Budapest, 2014., 5.

¹⁴ Gyámhatóság (szócikk) In: Közérthetőségi Szócikk Adatbázis. Szegedi Tudományegyetem. <https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/gyamhatosag> (letöltés ideje: 2023.05.29.).

¹⁵ RÓZSÁS Eszter: Gyermek- és ifjúságvédelem... i.m. 5.

történő gondoskodás, akik hatósági intézkedés következtében kikerülnek vér szerinti családjukból.”¹⁶

A gyermekek védelmének általános szabályai a Gyvt.-ben vannak meghatározva, amelyre az előzőekben már tettem utalást. E törvény vonatkozásában elkülönítjük egymástól a hatósági munkát és a szolgáltatásokat. A hatósági munka „a gyermek és a család sorsát érintő hatósági döntéseket jelenti,”¹⁷ amit gyámhatóság végez. Ezzel szemben a szolgáltatások különböző típusai jelennek meg, amelyeket „a rászoruló családok és gyermekek vehetnek igénybe.”¹⁸ A törvény a továbbiakban a szolgáltatások két típusát határozza meg: a minden család számára rendelkezésre álló gyermekjóléti alapellátásokat, és a családból kiemelt gyermekek gondozást biztosító gyermekvédelmi szakellátásokat. Ebből következik, hogy a gyermekvédelmi rendszer négy pillérré épül, az alábbiak szerint:

1. alapellátások,
2. szakellátások,
3. hatósági intézkedések,
4. bűnelkövető fiatalok „ügyei”.

3. 1. Alapellátások

Az alapellátás „a megelőzésre irányul, célja pedig, hogy a gyermek veszélyeztető körülményektől mentesen, saját családjában nevelkedhessen.”¹⁹ Az alapellátások megítélése a települési önkormányzat feladatai körébe tartozik, amely több formában valósul meg: pénzügyi, természetbeni és személyes gondoskodást nyújtó ellátás formájában.

3. 2. Szakellátások

A szakellátás személyes gondoskodást nyújtó ellátás, amelynek „célja a családjából kikerült gyermek helyettesítő védelmének biztosítása.”²⁰ A szakellátások megítélése a vármegyei és fővárosi önkormányzatok feladatai közé tartoznak, amelyek körébe tartozik: az otthont nyújtó ellátás, az utógondozói ellátás, valamint a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás.

3. 3. Hatósági intézkedések

Amennyiben „a szülő nem teszi meg a gyermek érdekében a szükséges intézkedéseket, azok megtételéhez nem járul hozzá, vagy akadályozza, hogy a gyermek a körülményeinek megfelelő gyermekjóléti, illetve más alapellátást igénybe vegye”²¹, akkor a gyermekvédelmi gondoskodás körébe tartozó hatósági intézkedéseket a települési önkormányzat jegyzője vagy a gyámhivatal hozza meg. E tekintetben ide sorolható intézkedés: hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása, védelembe vétel, családba fogadás, ideiglenes hatályú elhelyezés,

¹⁶ KOLLÁR Anett: A magyar gyermek-és ifjúságvédelem rendszere, 1.

¹⁷ KOLLÁR Anett: A magyar gyermek-és ifjúságvédelem rendszere... i.m. 1.

¹⁸ Uo.

¹⁹ RÓZSÁS Eszter: A gyermekjogok tartalma... i.m. 99.

²⁰ RÓZSÁS Eszter: A gyermekjogok tartalma... i.m. 101.

²¹ Uo.

átmeneti nevelésbe vétel, tartós nevelésbe vétel, nevelési felügyelet, utógondozás, utógondozói ellátás.

3. 4. Bűnelkövető fiatalok „ügyei”

A gyermekvédelmi rendszer részét képezi továbbá „a bíróság által javítóintézeti nevelésre utalt, illetve oda előzetes letartóztatásba helyezett fiatakorúak intézeti ellátása”²², valamint „a fiatakorúak pártfogó felügyelete”²³.

4. Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet megállapítása

4. 1. Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet törvényi megállapítása

A fent említettek alapján, emlékeztetőül jegyezném meg röviden, hogy a hátrányos helyzet, illetve a halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása a hatósági intézkedések körébe, mint gyermekvédelmi ellátás rendszerébe tartozó fogalmak.

A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet hallatán az emberek gyakran a szegénységgel, rossz életkörülményekkel azonosítják ezen élethelyzeteket, azonban, ahogy az a törvényi rendelkezésekből is kitűnik, másról van szó. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet megállapításáról a Gyvt. a következőképpen rendelkezik: „Hátrányos helyzetű (a továbbiakban: HH) az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre (a továbbiakban: RGYK) jogosult gyermek, nagykorúvá vált gyermek vagy fiatal felnőtt, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll: a szülő vagy a családba fogadó gyám alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, alacsony foglalkoztatottságú, vagy a gyermek elégtelen lakókörnyezetben, illetve lakáskörülmények között élő gyermek vagy fiatal felnőtt. Halmozottan hátrányos helyzetű (a továbbiakban: HHH) az, aki esetében a HH-ként meghatározott körülmények közül legalább kettő fennáll, valamint a családjából kiemelt, szakellátást nyújtó intézményekben elhelyezett, nevelésbe vett gyermek, valamint az utógondozói ellátásban részesülő, tanulói, hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt.”²⁴

Láthatjuk, hogy a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetben lévő személy rendszeres kedvezményekre jogosult. a tanulmány során ez esetben szándékosan nem a „gyermek” jelzőt használom, hiszen a szabályozás lehetővé teszi, hogy a fiatal felnőttek is igénybe vegyék ezen kedvezményeket, amennyiben a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzet esetükben is fennáll.

4. 2. Hátrányos helyzet fogalma

A hátrányos helyzet alatt olyan élethelyzetet értünk, amely során az érintett emberek csoportjának a cél elérése másokhoz hasonlóan szükséges, azonban ők akadályozva/korlátozva vannak.

Nemzetközi szinten, annak ellenére, hogy országonként minimálisan eltérő lehet a fogalom, hátrányos helyzet szűkebb fogalmát használják, amelyet a következőkben ismertetek:

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Gyvt. 67/A § (1)-(2) bek.

„Hátrányos helyzetűek azok, akik az adott régió átlagnépességének életszínvonalához és életmódjához képest, különböző okok miatt vagy csak jelentős mértékben alacsonyabb színvonalon tudnak élni, illetve csak az átlagnépességtől eltérő módon tudnak élni, vagy életszínvonaluk és életmódjuk ugyan megegyezik az átlagnépességével, de ezt csak jelentősen nagyobb erőbefektetéssel érhetik el.”²⁵

A következőkben e meghatározásban szereplő fontosabb fogalmakat definiálnám, mint az életszínvonal, az életmód, a viszonylagosság és a jelentős mérték fogalmait.

Az *életszínvonal* „az egyes emberek vagy embercsoportok életének folytatásához fölhasznált javak mennyiségi és minőségi összetétele, valamint e javak használata eredményeként kialakuló elégedettség vagy elégedetlenség.”²⁶

Az *életmód* a különböző tulajdonságok, szabályozási tényezők összességét jelenti, amelyből kitűnik, hogy hogyan élünk. Ilyen tulajdonság vagy szabályozási tényezők lehetnek a „szokások, napi ritmusok, tápláléktípusok, érdeklődési területek, munkafeladatok, egészségi állapotok, gondolkodásmódok, értékek és normák.”²⁷

A *viszonylagosság* egy olyan kategória, melyet nem tudunk pontosan meghatározni, ugyanis „ez mindig valami más helyzethez képest jelent hátrányt.”²⁸

A *jelentős mérték* a viszonylagosság kategóriájához hasonló kategória abban az értelemben, hogy a jelentős mértéket sem tudjuk konkrétan előre meghatározni, az „a problémával foglalkozó szakember mindenkor mérlegelése, erkölcsi érzéke, helyzetismerete alapján dönthető el.”²⁹

E gondolatot az alábbiakban tudjuk összefoglalni: „a hátrányos helyzet egyes embereknek vagy embercsoportoknak olyan társadalmi helyzete, amelyben az erőforrások elérhetősége az átlagosnál jelentős mértékben korlátozottabb.”³⁰

4. 3. Hátrányos helyzet okai

A hátrányos helyzet meglétének okait 3 nagy csoportba sorolhatjuk, és ezen csoportokon belül is számos okot említhetünk meg a következőképpen:

Az *első* csoportba a természeti-egészségügyi, illetve társadalmi-kulturális okok sorolhatóak:

a) természeti-egészségügyi okok:

- testi vagy lelki betegségek és fogyatékoságok,
- a természeti környezet eltartó képességének alacsony szintje,
- természeti katasztrófák sújtotta területek,

b) társadalmi-kulturális okok:

- nemi különbségek,
- életkori különbségek,
- kulturális-etnikai és szubkulturális különbségek,
- devianciák néhány fajtája,
- gazdasági különbségek,
- infrastrukturális elszigeteltség,
- szennyezett, vagy lerombolt környezet,
- háború, belháború sújtotta területek.

²⁵ GIDÁNÉ ORSÓS Erzsébet: A hátrányos helyzetről, Tudásmenedzsment, 7. évf., 2. sz. (2006. október), 75.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ GIDÁNÉ ORSÓS Erzsébet: A hátrányos helyzetről... i.m. 76.

³⁰ Uo.

A *második* csoportba az emberi környezethez való viszony szerinti okok tartoznak bele, mint

- a) az emberi tevékenységtől független okok:
 - cselekvőképességet korlátozó testi vagy mentális betegségek és fogyatékoságok,
 - a természeti környezet eltartó képességének alacsony szintje,
 - infrastrukturális elszigeteltség földrajzi okokból,
 - természeti katasztrófák sújtotta területek,
- b) diszkriminatív eredetű és intoleranciából eredő hátrányok:
 - negatív társadalmi megítélés alá eső testi vagy mentális betegségek vagy fogyatékoságok,
 - nemi különbségek,
 - életkori különbségek,
 - kulturális-etnikai és szubkulturális különbségek,
 - devianciák néhány fajtája,
- c) politikai-gazdasági eredetű hátrányok:
 - háború, belháború sújtotta területek,
 - gazdasági különbségek,
 - szennyezett vagy lerombolt környezet, környezetszennyezési katasztrófák,
 - infrastrukturális elszigeteltség politikai okokból.

A *harmadik* csoport az érintettek köre szerinti okokat tartalmazza az alábbi módon:

- a) egyéni hátrányok:
 - testi vagy mentális betegségek és fogyatékoságok,
 - devianciák néhány fajtája,
 - nemi különbségek,
 - életkori különbségek,
 - gazdasági különbségek,
- b) csoporthátrányok:
 - kulturális-etnikai és szubkulturális különbségek,
- c) lakóhelyi hátrányok:
 - a természeti környezet eltartó képességének alacsony szintje,
 - természeti katasztrófák sújtotta területek,
 - szennyezett vagy lerombolt környezet, környezetszennyezési katasztrófák,
 - infrastrukturális elszigeteltség,
 - háború, belháború sújtotta területek.

A különböző okokat látva nem tudunk egyetlen problémából kiindulni, hiszen a fentiek alapján egyértelműen kitűnik, hogy az okok széles tárházával találjuk szemben magunkat. Ennek ellenére, ami mégis közösnek mondható az okok kapcsán, nem más, mint az a tény vagy körülmény, ami sajnos hozzájárul ahhoz, hogy nehezebben, vagy egyáltalán nem tudnak a társadalom többi tagjához felzárkózni.

4. 4. Hátrányos helyzetűek felzárkóztatása

Az előzőekben láthattuk, hogy számos ok és körülmény merül fel a hátrányos helyzetűek vonatkozásában, amely akadályozza, korlátozza őket abban, hogy egy olyan átlagos életszínvonalat tudjanak kialakítani vagy olyan körülményeket megteremtteni, amely elősegíti őket ahhoz, hogy felzárkózzanak a társadalom többi tagjához.

A felzárkózás problémája visszavezethető arra, hogy sokan ilyen körülmények között nem találnak egyáltalán munkát, vagy nem olyan munkát, amellyel megélhetésükön javítani tudnának. Ennek a problémának a gyökere visszavezethető egy újabb problémakörre, nevezetesen az iskoláztatásra, pontosabban az alacsony iskolázottságra, sok esetben az iskolázatlanságra.

Ebből az ördögi körből nehéz, olykor szinte lehetetlen kikerülni, éppen ezért nem hanyagolható el ezen problémakörök megvizsgálása, hogy ítélkezés helyett beelássunk e problémák mélyére.

A problémakörök feltárását az utóbb említett tényezővel kezdeném, hiszen ebből indul ki az egész probléma gyökere. Ezért is fontos, hogy lépcsőzetesen haladjunk felfelé, hogy a problémától eljussunk a megoldásig. Az oktatás területén az első vizsgálandó terület az oktatás minősége, amelyben a hátrányos helyzetűek részesülnek. „Ha egy oktatási intézmény munkájának a minőségét valaki kívülről szeretné megbecsülni, általában a következő forrásokhoz folyamodhat:

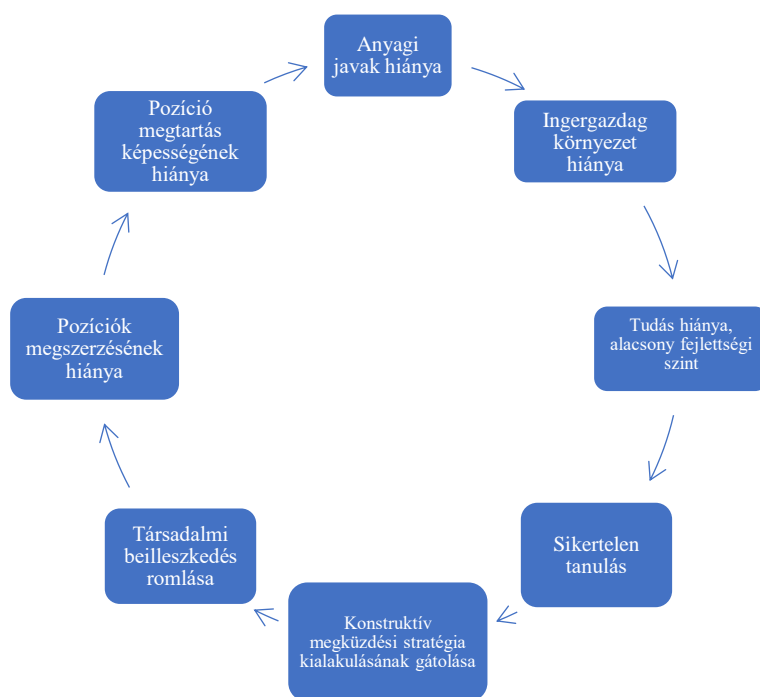
- a) a környezet értékelése,
- b) népszerűség,
- c) statisztikai adatok,
- d) kimeneti teljesítménymérés,
- e) önértékelés.”³¹

Külső szemmel nehéz az oktatás minőségének megítélése, már csak amiatt is, mert minden intézmény működése más és más, függ a települési viszonyoktól, a vezetőség személyétől, illetve a vezetés stílustól, a pedagógusok hozzáállásától, illetve véleményem szerint a diáktársak egymáshoz való viszonya is közrehat. Az említett nehézkes megítélés miatt bővebben nem szeretnék és nem is tudnék, ezért áttérnék e témában a következő megoldandó problémára.

Az iskolába való bekerülést követően, számos plusz költséggel kell számolni a szülőknek a kötelezően megvásárolandó tankönyveken kívül. Azok a gyerekek, akik hátrányos helyzetűek, esetleg valamilyen tartós betegségben szenvednek valamennyi kedvezményben részesülnek e tekintetben, ami némi segítséget nyújt, azonban az egyéb szükséges, indokolt kiadások széles listája továbbra is megmarad. Összességében azt mondhatjuk, hogy „sok család igen szegény, korlátozott anyagi forrásokkal rendelkezik, melynek nagy része a megélhetésre fordítódik, így az iskoláztatás, a taneszközök költségei a háttérbe szorulnak.”³²

³¹ LISKÓ Ilona: A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának minősége, *Pedagógiai Folyóiratok*, 2002/2. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-hatranynos-helyzetu-tanulok-oktatasanak-minosege> (letöltés ideje: 2023.05.30.).

³² DÁVID Mária: Speciális igényű hallgatók/tanulók a felsőoktatásban és a felnőttképzésben. Eger, 2015. http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/03_david_04_15/922htrnyos_helyzet_tanulk_a_kznevelsben.html (letöltés ideje: 2023.05.30.).

1. sz. táblázat: saját szerkesztés

A fenti táblázat szemlélteti a hátrányos helyzetűek nehéz helyzetét az oktatás területén. Ebből is látszik az a problémakör, melyet e fejezet elején már fejtegettem, miszerint nehéz, vagy olykor lehetetlen kikerülni ebből a helyzetből, mivel ez egy végtelennek tűnő körforgás. Ezért is lehetséges az, hogy ma Magyarországon a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetűek száma az alapfokú, középfokú és felsőoktatási intézményekben alacsony.

Az ebből következő másik nagy téma, amivel a fejezeten belül foglalkozni szeretnék az a munkahely megtartásának hiánya, illetve az ettől súlyosabb, sokakat érintő probléma a sikertelen munkakeresés. Mindkettő esetében az előzőekben említett körülményekből kell kiindulnunk, mivel a magas végzettség hiánya az esetek többségében oda vezethet, hogy az ember nem talál magának megfelelő munkát, vagy egyáltalán nem is talál.

Ennek ellenére kutatási eredmények azt támasztják alá, hogy „azok a személyek, akik rendelkeznek közvetlen tapasztalattal, pozitívabban vélekednek a hátrányos helyzetű személyek munkavégzéséről.”³³ Külső szemmel nem gondolnám azt, hogy aki hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű, az egyúttal azt is jelenti, hogy nem tud, nem képes dolgozni, de sajnos az esetek többségében ezzel a ténnyel találom magam szemben, ellentétben a sok pozitív tapasztalattal szemben.

Összegezve a fenti gondolatokat, én személy szerint úgy gondolom, hogy azok számára, akik hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetük miatt nem képesek a társadalomba, a különböző területeken – mint az oktatási-nevelési intézmények és munkahelyek – beilleszkedni, azok számára különböző segítséget kellene nyújtani, akár egy iskolán kívüli felkészítő óra, vagy munkahelyi mentor segítségével, ezzel is segítve a beilleszkedést és a jobb teljesítés elérését.

³³ VÁGNER Vivien: Hátrányos helyzetű munkavállalókkal kapcsolatos munkavállalói attitűdök vizsgálata, *Új Munkaügyi Szemle*, II. évf. 2021/4., 65.

5. Záró gondolatok

A gyermekvédelem célja elsősorban a gyermek családban történő nevelkedése, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése vagy a fennálló veszély megszüntetése. Elsősorban a tanulmányban a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetet hasonlítottam össze. Magából a fogalmakból is kitűnik, hogy a halmozottan hátrányos helyzet tágabb fogalom a hátrányos helyzethez képest, olyan értelemben, hogy a fogalmi elemeket vizsgálva a halmozottan hátrányos helyzet magába foglal két fogalmi elemet is a hátrányos helyzet fogalmi közül, és ezen kívül a családjából kiemelt, szakellátást nyújtó intézményekben elhelyezett, nevelésbe vett gyermek, valamint az utógondozói ellátásban részesülő, tanulói, hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt esetében állapítható meg.

A hátrányos helyzet fogalmát, valamint fogalmi elemeit szétbontva arra a következtetésre jutottam, hogy számos tényező vonatkozásában beszélhetünk a hátrányos helyzetről. Az okok különböző csoportját és a csoporton belüli egyes tényezők tekintetében megfigyelhető, hogy mi vezethet el oda, hogy valaki hátrányos helyzetbe kerüljön.

Tanulmányom végén a hátrányos helyzetűek felzárkózásával kapcsolatos problémaköröket tettem vizsgálat tárgyává. Világosan kitűnik, hogy a probléma gyökere az alacsony iskolázottság, ami kihat a hátrányos helyzetűek társadalmi beilleszkedésébe, vagy akár a későbbi életkörülmények, mint például a pályaválasztás vagy munkahelyválasztás. Azáltal, hogy nem tudnak társaikhoz hasonlóan teljesíteni, a hátrányos helyzetűek többsége visszamarad, csökken a tanulás iránti vágy, ami elvezet egészen odáig, hogy hamarabb befejezik az iskolát, vagy tanulmányaikat egész egyszerűen nem kívánják folytatni. Így hosszú távon ez a folyamat vezet el odáig, hogy hosszas keresgélés után sem találnak munkát, vagy nem olyan minőségűt, amellyel az élethelyzetükön javítani tudjanak, vagy egy átlagos életszínvonalat tudjanak kialakítani. Ahogyan az a tanulmányból is kitűnik kutatások alapján épp az ellenkező helyzet látszik, azok az emberek, akik rendelkeznek tapasztalattal, azok pozitívan vélekednek a hátrányos helyzetűek munkavégzésével kapcsolatosan.